

Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο: Πώς αξιολογούν την εφαρμογή του θεσμού γονείς, δάσκαλοι/-ες και διευθυντές/-ντριες

Κυρίζογλου Γιώργος

*Αιρετός εκπρόσωπος στο Π.Υ.Σ.Π.Ε. Δυτικής Θεσσαλονίκης,
Διευθυντής 7ου Δημοτικού Σχολείου Αμπελοκήπων Θεσσαλονίκης (Ολοήμερου)*

Γρηγοριάδης Γρηγόρης

*Μετεκπαιδευμένος δάσκαλος, Διευθυντής 8ου Δημοτικού Σχολείου
Εύοσμου Θεσσαλονίκης (Ολοήμερου)*

1. Εισαγωγικά

Α. Έννοια, τύποι και θεωρία του ολοήμερου σχολείου

Παρότι ο όρος «Ολοήμερο Σχολείο» θεωρείται γενικός και απροσδιόριστος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι με τον όρο αυτό εννοούμε ένα σχολείο ανοιχτό όλη τη μέρα, δηλαδή το σχολείο στο οποίο το σχολικό πρόγραμμα επεκτείνεται χρονικά και καλύπτει απογευματινές ώρες. Το σχολείο έχει ανάγκη από περισσότερο χρόνο, για να προσφέρει στη μάθηση και στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του μαθητή/-τριας δραστηριότητες και εμπειρίες. Έτσι, το σχολείο διαμορφώνεται σε χώρο ζωής και μάθησης για τα παιδιά. Το σχολικό πρόγραμμα των ολοήμερων σχολείων χαρακτηρίζεται από εναλλαγή μαθημάτων και δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, διακρίνουμε δύο κυρίως τύπους ολοήμερων σχολείων: τα ανεξάρτητα και τα ενσωματωμένα (Μπουζάκης, 1995). Στα ανεξάρτητα ή ανοιχτά εντάσσονται εκείνα που λειτουργούν κανονικά ως το μεσημέρι και στο χρονικό αυτό πλαίσιο εξαντλούν τα υποχρεωτικά μαθήματα. Στη συνέχεια ακολουθεί ένα πρόσθετο προαιρετικό πρόγραμμα, που διαρκεί κατά κανόνα έως τις 15:30 ή 16:00 χωρίς να βρίσκεται απαραίτητα σε συσχέτιση με το περιεχόμενο του πρωινού σχολικού προγράμματος. Στα δεύτερα, ενσωματωμένα ή κλειστά, εντάσσονται εκείνα που λειτουργούν ως αργά το απόγευμα με πρόγραμμα δεσμευτικό για όλους τους μαθητές/-τριες. Προ- και μεταμεσημβρινές δραστηριότητες αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο. Η θεωρητική θεμελίωση του ολοήμερου σχολείου στηρίζεται στην αντίληψη του «παιδαγωγούντος σχολείου», δηλαδή του σχολείου που δεν ταυτίζεται με τη διδασκαλία και τη μά-

θηση, αλλά πρωτίστως λειτουργεί ως χώρος αγωγής με στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του μαθητή/-τριας (Μπουζάκης, 1995).

Στη συζήτηση για το ολοήμερο σχολείο συχνά προβάλλονται σοβαροί κοινωνικοπολιτικοί λόγοι, που αναφέρονται στην οικογένεια και στην αγορά εργασίας, και οι οποίοι συνηγορούν για την ολοήμερη παραμονή των παιδιών στο σχολείο. Οι λόγοι αυτοί δεν επαρκούν από μόνοι τους, ώστε να διατυπωθεί μια παιδαγωγική θεμελίωση του ολοήμερου σχολείου. Αυτό σημαίνει πως πάνω από όλα πρέπει να βλέπουμε και να εξετάζουμε την ιδέα του ολοήμερου σχολείου ως μια παιδαγωγική παρέμβαση αποφασιστικής σημασίας, ως μια μορφωτική προσφορά προς το μαθητή/-τρια προκειμένου να αναπτύξει όσο πιο ολόπλευρα γίνεται την προσωπικότητά του. Μια τέτοια, καταρχάς, αντίληψη για το ολοήμερο σχολείο δημιουργεί πολλαπλές απαιτήσεις και δεν επαρκεί, βέβαια, να περιοριστεί στην απλή απασχόληση των παιδιών στο σχολικό χώρο, μέχρι να έρθουν οι γονείς από τη δουλειά τους να τα παραλάβουν. Με βάση την κρίση του σημερινού σχολείου και την κριτική που ασκείται σε αυτό, το ολοήμερο σχολείο παρουσιάζεται ως εναλλακτική λύση, ως μεταρρυθμιστική πρόταση ανανέωσης και βελτίωσης του σχολικού θεσμού με σαφή παιδαγωγικό προσανατολισμό και επικέντρωση στον κοινωνικοποιητικό και πολιτισμικό ρόλο του σχολείου (Χανιωτάκης, 2001).

Β. Σύνομη ιστορική αναδρομή

Η λειτουργία των ολοήμερων σχολείων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκτός της Ελλάδας και της Πορτογαλίας) ξεκίνησε από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια της δεκαετίας του 1950 και τα επιχειρήματα είχαν κυρίως κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα και μετά παιδαγωγικό.

Στην Ελλάδα, οι πρώτες προσπάθειες εφαρμογής του Σχολείου Διευρυμένου Ωραρίου (Σ.Δ.Ω.) έγιναν σε επίπεδο τοπικής σχολικής μονάδας με πρωτοβουλία των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η αναγκαιότητα της παραμονής των παιδιών σε έναν ασφαλή και οικείο χώρο, όπως το σχολικό περιβάλλον, εξαιτίας της απουσίας των γονέων τους –λόγω εργασίας– πριν και μετά τη λήξη των μαθημάτων οδήγησε στη χρονική διεύρυνση της λειτουργίας του σχολείου, με τη δημιουργία τμημάτων «φύλαξης». Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. αναγνώρισε την υφιστάμενη ανάγκη της φύλαξης των παιδιών θέτοντας σε δοκιμαστική εφαρμογή αρχικά και καθιερώνοντας αργότερα τα «Προγράμματα Δημιουργικής Απασχόλησης Μαθητών/-τριών – Παιδιών Εργαζομένων Γονέων» (Π.Δ.Α.Μ.Ε.Γ.). Η επιχειρηματολογία για την ίδρυση των προγραμμάτων αυτών στηρίχτηκε περισσότερο στην κοινωνικοπολιτική διάσταση του ρόλου του σχολείου (Σιμένη & Μπάκας, 2001).

Από το σχολικό έτος 1994-95 εφαρμόζονται δοκιμαστικά προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης σε 322 δημοτικά σχολεία, δειγματοληπτικά επιλεγμένα, τα οποία λειτουργούσαν παράλληλα με τα τμήματα Δημιουργικής Απασχόλη-

σης, που είχαν ήδη ξεκινήσει από τους γονείς. Επιπλέον, επαναπροσδιορίζεται ο σκοπός των προγραμμάτων, αφού εκτός της κοινωνικής μέριμνας τονίζεται και ο παιδαγωγικός χαρακτήρας τους. Με το Ν. 2525/97 επιχειρήθηκε μία μορφοποίηση ενός συγκεκριμένου μοντέλου ολοήμερου σχολείου. Ο θεσμός εφαρμόστηκε το 1998-99 με τη δημιουργία τάξεων δημιουργικών δραστηριοτήτων σε 1.000 Σ.Δ.Ω. Το επόμενο έτος, 1999-2000, προστέθηκαν σε αυτά νέα σχολεία και λειτούργησαν συνολικά 1.500 τμήματα δημιουργικών δραστηριοτήτων. Από αυτά, ως πρότυπα ή πιλοτικά ολοήμερα δημοτικά σχολεία λειτούργησαν 28 σε αριθμό, με στόχο την επέκτασή τους σε 300 την επόμενη σχολική χρονιά. Το σχολικό έτος 2000-2001 κανένα πιλοτικό σχολείο δεν δημιουργήθηκε, αλλά λειτούργησαν περισσότερα τμήματα σε Σ.Δ.Ω. ως χώροι φύλαξης μέχρι τις 15:30.

Τα σχολικά έτη 2001-02 και 2002-03 αυξάνεται ο αριθμός των Σ.Δ.Ω.. Το σχολικό έτος 2002-03 δεν επεκτείνεται η εφαρμογή των 28 πιλοτικών ολοήμερων σχολείων, αλλά λειτουργούν ολοήμερα τμήματα σε 2.600 δημοτικά σχολεία, στα οποία εργάζονται από το Νοέμβριο του 2002 ωρομίσθιοι/-σθιες ειδικοτήτων, χάρις στο 2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.).

Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν εντοπίστηκε άλλη έρευνα σχετικά με την πορεία του ολοήμερου δημοτικού σχολείου, έτσι όπως διαμορφώθηκε τα δύο τελευταία σχολικά έτη. Σχετικά με τις απόψεις των γονέων για το ολοήμερο νηπιαγωγείο χρήσιμες πληροφορίες αναφέρονται στην εργασία των Πατινιώτη, Ντολιοπούλου και Θωμά (2003). Η άποψη των γονέων για το πώς αντιλαμβάνονται το ολοήμερο δημοτικό σχολείο, κυρίως έτσι όπως έχει διαμορφωθεί πρόσφατα, είναι σημαντική. Η άποψη, όμως, τόσο των δασκάλων που εφαρμόζουν το πρόγραμμα εκπαίδευσης, όσο και των διευθυντών/-τριών των σχολείων, που ζουν τα οργανωτικά κυρίως θέματα, μπορεί να δώσει επιπλέον πληροφορίες για τη νέα πορεία του ολοήμερου. Συνεπώς, η ανάγκη αξιολόγησης του θεσμού με τη νέα του μορφή είναι μεγάλη, προκειμένου να εντοπιστούν έγκαιρα οι τυχόν αδυναμίες. Έτσι, σημαντικές πληροφορίες που θα προκύψουν από γονείς, δασκάλους/-λες και διευθυντές/-τριες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για διορθωτικές κινήσεις, που θα βελτιώσουν το θεσμό του ολοήμερου δημοτικού σχολείου.

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η καταγραφή και σύγκριση απόψεων γονέων, δασκάλων και διευθυντών/-τριών ολοήμερων σχολείων, καθώς και η συλλογή προτάσεων για την καλύτερη λειτουργία του θεσμού.

2. Μεθοδολογία

2.1. Περιγραφή των σχολείων

Ο αριθμός των σχολείων που πήραν μέρος στην έρευνα ήταν είκοσι. Το 30%

από αυτά ήταν 6/θέσια, το 10% ήταν 10/θέσια και 11/θέσια και το 60% ήταν 12/θέσια. Ο μέσος όρος του συνολικού αριθμού των μαθητών/-τριών που φοιτούσαν στα σχολεία ήταν 225, ενώ οι τιμές κυμάνθηκαν από 110 έως 320. Το 20% των σχολείων διέθεταν 1 τμήμα ολοήμερου, το 60% διέθεταν 2 τμήματα και το άλλο 20% 3 τμήματα ολοήμερου. Τέλος, ο μέσος όρος των μαθητών/-τριών ολοήμερου στα σχολεία ήταν 45,2 και οι τιμές κυμάνθηκαν από 16 έως 70 μαθητές/-τριες.

2.2. Συμμετέχοντες

Δόθηκαν ερωτηματολόγια σε γονείς 806 μαθητών/-τριών των 40 ολοήμερων τμημάτων των σχολείων που επιλέχθηκαν. Συμπληρώθηκαν και επιστράφηκαν τα 453 ερωτηματολόγια (56,2%). Η οικογενειακή κατάσταση των γονέων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν σε ποσοστό 91,5% έγγαμοι/-μες, 4,7% διαζευγμένοι/-νες, 2,5% σε διάσταση, 1,1% σε χηρεία και 0,2% άγαμοι/-μες. Οι ιδιωτικοί υπάλληλοι και οι ελεύθεροι/-ρες επαγγελματίες είναι τα επαγγέλματα που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα (οι πατέρες, ιδιωτικοί υπάλληλοι το 23,41% και ελεύθεροι επαγγελματίες το 19,65%, ενώ οι μητέρες 37,05% και 9,12% αντίστοιχα). Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι οι μητέρες δήλωσαν σε ποσοστό 17,09% τα οικιακά ως επάγγελμά τους. Αυτό σημαίνει πως το 83% περίπου των μαθητών/-τριών που φοιτούν στο ολοήμερο σχολείο έχουν και τους δυο γονείς εργαζόμενους.

Στους δασκάλους/-λες των ολοήμερων τμημάτων δόθηκαν 40 ερωτηματολόγια και επιστράφηκαν συμπληρωμένα και τα 40. Η υπηρεσιακή κατάσταση των δασκάλων που συμμετείχαν ήταν: το 17,5% αναπληρωτές/-τριες, το 40% με οργανική θέση και 42,5% αποσπασμένοι/-νες. Ο μέσος όρος της συνολικής προϋπηρεσίας τους ήταν 9,8 έτη, ενώ ο μέσος όρος προϋπηρεσίας τους σε ολοήμερα ήταν 1,6 έτη. Το 27,5% είχαν επιπλέον επιμόρφωση (διδασκαλείο, μεταπτυχιακά κ.λπ.).

Στους διευθυντές/-ντριες των παραπάνω σχολείων δόθηκαν 20 ερωτηματολόγια και επιστράφηκαν συμπληρωμένα τα 17. Ο μέσος όρος της συνολικής προϋπηρεσίας τους ήταν 26,8 έτη, ο μέσος όρος του χρόνου άσκησης καθηκόντων διευθυντή/-ντριας ήταν 10,8 χρόνια, ενώ ο μέσος όρος χρόνων υπηρεσίας σε καθήκοντα διευθυντή/-ντριας ολοήμερου ήταν 2,6 χρόνια. Όλοι οι συμμετέχοντες διευθυντές/-ντριες είχαν πτυχίο Παιδαγωγικής Ακαδημίας, 11 από αυτούς είχαν πτυχίο εξομοίωσης, 13 είχαν επιμόρφωση, 2 είχαν μετακαίριση στο Διδασκαλείο και δύο είχαν πτυχίο και άλλης πανεπιστημιακής σχολής.

2.3. Εργαλεία μέτρησης

Ερωτηματολόγιο γονέων: Το ερωτηματολόγιο που δόθηκε στους γονείς περιείχε 20 ερωτήσεις, 19 κλειστού τύπου και 1 ανοικτού. Από τις ερωτήσεις κλειστού τύπου οι 4 ήταν διχοτομικές (Ναι-Όχι) και οι 15 εναλλακτικών απαντήσε-

ων. Το περιεχόμενο των ερωτήσεων αφορούσε δημογραφικά στοιχεία, τη λειτουργία του ολοήμερου, τις προσδοκίες και την αναγκαιότητα του θεσμού, καθώς και προτάσεις βελτίωσης.

Ερωτηματολόγιο δασκάλων: Το ερωτηματολόγιο περιείχε 19 ερωτήσεις, 18 κλειστού και 1 ανοικτού τύπου. Από τις ερωτήσεις κλειστού τύπου οι 4 ήταν διχοτομικές και οι υπόλοιπες εναλλακτικών απαντήσεων. Το περιεχόμενο των ερωτήσεων αφορούσε εργασιακά θέματα, απόψεις για ανάγκες που εξυπηρετεί η λειτουργία του ολοήμερου και προτάσεις βελτίωσης.

Ερωτηματολόγιο διευθυντών/-ντριών: Συνολικά, δόθηκαν 19 ερωτήσεις, 18 κλειστού (οι 2 διχοτομικές και οι υπόλοιπες εναλλακτικών απαντήσεων) και 1 ανοικτού τύπου. Οι ερωτήσεις αφορούσαν περιγραφικά στοιχεία, τη λειτουργία του ολοήμερου, προβλήματα που προέκυψαν, την υποστήριξη από τις αρχές και προτάσεις για βελτίωση.

Μεταξύ των ερωτήσεων υπήρχαν και ερωτήσεις κοινές στους τρεις τύπους ερωτηματολογίων που διανεμήθηκαν, ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση μεταξύ τους. Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος S.P.S.S. 10.0.

2.4. Διαδικασία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το πρώτο δεκαήμερο του Ιουνίου 2003 σε σχολεία της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης, που ανήκουν στην Επαρχία Λαγκαδά, τη Δυτική Ύπαιθρο και τους Δήμους του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Δυτικής Θεσσαλονίκης. Το σύνολο των ολοήμερων σχολείων που λειτούργησαν το σχολικό έτος 2002-03 ήταν 109. Από αυτά επιλέχθηκαν τυχαία 20, ως αντιπροσωπευτικό δείγμα των ολοήμερων σχολείων της Δ/σης Π.Ε. Δυτ. Θεσ/νίκης (Bell, 2001· Howard & Sharp, 1994).

3. Αποτελέσματα

3.1. Δασκάλων

Το 82,5% των δασκάλων εργάζεται σε ολοήμερο από επιλογή, ενώ το 17,5% δήλωσε πως υποχρεώθηκε από την υπηρεσία να εργαστεί σε ολοήμερο. Οι δάσκαλοι/-ες που επέλεξαν να εργαστούν στο ολοήμερο δήλωσαν σε ποσοστό 40% ότι το έκαναν γιατί πιστεύουν στο θεσμό του ολοήμερου και το 47,5% γιατί τους εξυπηρετούσε το ωράριο λειτουργίας του, ενώ ένα 10% το επέλεξε για άλλους λόγους. Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 40% θα ήθελε να συνεχίσει να εργάζεται στο ολοήμερο, το 7,5% δήλωσε πως δεν θα ήθελε, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό, 50%, δήλωσε πως δεν θα τους πείραζε να συνεχίσουν να εργάζονται στο ολοήμερο. Το 100% των δασκάλων δήλωσε ότι είναι ενημερωμένο για τους σκοπούς του ολοήμερου σχολείου. Ως κύρια πηγή ενημέρωσης ανέφεραν τις εγκυκλίους και διαταγές (90%) και αμέσως μετά τους διευθυντές/-ντριες και σχολικούς/-κές συμβούλους (66,5%), ενώ ένα 20% ανέφερε ότι ενημερώθηκε από

σχετικές ημερίδες.

Όσον αφορά τις ερωτήσεις που αναφέρονταν στους μαθητές/-τριες οι οποίοι/-ες παρακολουθούν το ολοήμερο, το 90% των δασκάλων ανέφερε ότι οι μαθητές/-τριες των μικρών τάξεων (Α' και Β') ανταποκρίνονται το ίδιο με τους άλλους μαθητές στο πρόγραμμα του ολοήμερου. Στην ερώτηση αν η δομή του ολοήμερου διευκολύνει την προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης μέρας, το 70% δήλωσε πως «ναι», η δομή διευκολύνει την προετοιμασία, ενώ το 30% δήλωσε «όχι». Από όσους δασκάλους/-ες απάντησαν «όχι» και αιτιολόγησαν τους λόγους που θεωρούν ότι εμποδίζουν την επαρκή προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης μέρας, το μεγαλύτερο ποσοστό (25%) ανέφερε ως κύριο λόγο τις πολλές δραστηριότητες.

3.2. Διευθυντών/-τριών σχολείων

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσαν οι διευθυντές/-τριες των σχολείων που συμμετείχαν, οι διαθέσιμες αίθουσες διδασκαλίας για αποκλειστική χρήση από το ολοήμερο ήταν: καμία αίθουσα σε ποσοστό 56,3%, μία αίθουσα σε ποσοστό 18,8% και 2 αίθουσες σε ποσοστό 25%. Τα ποσοστά των διαθέσιμων χώρων για ανάγκες λειτουργίας ολοήμερου απεικονίζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1:
Διαθέσιμοι χώροι για τις ανάγκες λειτουργίας ολοήμερου

Χώροι	Συχνότητα	Ποσοστό %
Γυμναστήριο	7	41,2%
Αίθουσα πληροφορικής	11	64,7%
Αίθουσα εικαστικών	0	0%
Αίθουσα μουσικής	2	11,8%
Αίθουσα θεατρικής αγωγής	7	41,2%
Βιβλιοθήκη Αναγνωστήριο	5	29,4%
Χώρος εστίασης	6	35,3%
Άλλοι χώροι	2	11,8%

Σχετικά με την οργανωμένη σίτιση των μαθητών/-τριών (με τραπεζοκόμο) στο ολοήμερο σχολείο, το 41,2% των διευθυντών/-τριών απάντησαν ότι διαθέτουν, ενώ το 58,8% απάντησαν ότι δεν διαθέτουν. Όσον αφορά τη διευκόλυνση και τη συνεργασία με τις αρχές της εκπαίδευσης για θέματα οργάνωσης και λειτουργίας του ολοήμερου, το μεγαλύτερο ποσοστό (58,8%) δήλωσε ότι αυτή είναι λίγη, «αρκετά» δήλωσε το 35,3%, ενώ «πολύ» δήλωσε μόνο το 5,9%. Αντίστοιχα, οι δημοτικές αρχές σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι ανταποκρίνονται στις

υποχρεώσεις τους απέναντι στις σχολικές μονάδες (οι 14 στους 17 διευθυντές/-τριες δήλωσαν ότι οι δημοτικές αρχές έδωσαν ακέραιες τις δικαιούμενες επιχορηγήσεις, οι 12 από τους 17 ότι βοήθησαν στην επίλυση κτιριακών και άλλων προβλημάτων και οι 6 από τους 17 δήλωσαν ότι οι δήμοι τούς παρείχαν και επιπλέον ποσά). Τέλος, οι διευθυντές/-τριες αναφέρουν ότι για την αντιμετώπιση των αυξημένων υποχρεώσεών τους λόγω της λειτουργίας του ολοήμερου προτιμούν κυρίως την παραμονή τους πέρα από το πρωινό ωράριο (76,5%), αμέσως μετά και σε ποσοστό 52,9% αναθέτουν αρμοδιότητες σε κάποιον εκπαιδευτικό του ολοήμερου και, τέλος, σε ποσοστό 5,9% αναλαμβάνει ο υποδιευθυντής/-τρια να παραμείνει πέραν του ωραρίου του/της.

3.3. Γονέων

Τα σχολικά έτη που δήλωσαν οι γονείς ότι τα παιδιά τους φοιτούν στο ολοήμερο κυμάνθηκαν από 1 έως 5. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, η πλειονότητα των μαθητών/-τριών δεν παρακολουθεί την πρωινή ζώνη του ολοήμερου (7:00 - 8:00) σε ποσοστό 87,3%, ενώ το 12,7% των παιδιών την παρακολουθεί. Ως προτιμώμενη ώρα λήξης του ολοήμερου το μεγαλύτερο ποσοστό των γονέων δήλωσε την 16:00 (70,1%) και ακολουθούσαν η 15:00 (14,6%) και η 17:00 (10,2%). Σχετικά με τους λόγους για τους οποίους οι γονείς στέλνουν τα παιδιά τους στο ολοήμερο σχολείο το 77,3% απάντησε για ασφάλεια και το 75,5% απάντησε λόγω αυξημένου ενδιαφέροντος προς το πρόγραμμα του ολοήμερου. Όσον αφορά τη σίτιση των παιδιών το 65,1% αναφέρει ότι προτιμά να ετοιμάζουν οι ίδιοι οι γονείς το φαγητό από το σπίτι και το 34,9% να ετοιμάζεται στο σχολείο. Οι προτιμήσεις των γονέων για το είδος σίτισης των παιδιών έχουν ως εξής: το 64,5% προτιμά μαγειρεμένο φαγητό και το 35,5% προτιμά πρόχειρο γεύμα-σάντουιτς. Οικονομική επιβάρυνση για αμοιβή του τραπεζοκόμου αποδέχεται το 52,6% των γονέων, ενώ το 44,8% δεν την αποδέχεται και ένα 2,6% δεν απαντά.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των γονέων όσον αφορά τις εξωσχολικές δραστηριότητες μετά το ολοήμερο. Έτσι, σύμφωνα με όσα δήλωσαν, τα παιδιά συνεχίζουν τις εξωσχολικές τους δραστηριότητες μετά το ολοήμερο σε ποσοστό 71,9%, ενώ το 24,2% δεν συνεχίζει. Ωστόσο, από το 24,2% των μαθητών που δεν παρακολουθούν εξωσχολικές δραστηριότητες, το 78,5% είναι μαθητές Α' και Β' τάξεων, οι οποίοι κατά κανόνα ακόμη δεν έχουν ξεκινήσει δραστηριότητες. Τέλος, όσον αφορά την πρόθεση των γονέων να συνεχίσουν να στέλνουν τα παιδιά τους στο ολοήμερο σχολείο, η πλειοψηφία δήλωσε πως θα συνεχίσει σε ποσοστό 93,6%, το 2,6% δήλωσε πως θα διακόψει, ενώ το 3,8% δεν απάντησε.

3.4. Συγκριτικά αποτελέσματα

Τα ποσοστά των απαντήσεων ανά κατηγορία (δάσκαλοι/-ες και διευθυντές/-τριες) στην ερώτηση: «Πιστεύετε πως τα ολοήμερα δημοτικά που λειτουργούν

σήμερα: 1=επαρκούν, 2=είναι αναγκαίο να λειτουργήσουν και άλλα, 3=να γενικευτεί σταδιακά ο θεσμός, 4=να καθιερωθεί νέος τύπος με αναλυτικά προγράμματα και βιβλία», παρουσιάζονται στον πίνακα 2. Σύμφωνα με τη στατιστική ανάλυση χ^2 , οι απαντήσεις μεταξύ διευθυντών και εκπαιδευτικών δεν συμφωνούν ($\chi^2(3) = 1,42, p=0,700$).

Πίνακας 2

Ποσοστά απαντήσεων ανά κατηγορία σχετικά με τις προτάσεις για τη μορφή του ολοήμερου

Απαντήσεις	Κατηγορία	Ποσοστό %
Επαρκούν, δεν χρειάζονται άλλα	Διευθυντές/-ντριες	5,9
	Δάσκαλοι/-λες	10,3
Αναγκαίο να λειτουργήσουν και άλλα	Διευθυντές/-ντριες	9,4
	Δάσκαλοι/-λες	20,5
Να γενικευτεί ο θεσμός	Διευθυντές/-ντριες	23,5
	Δάσκαλοι/-λες	35,9
Νέος τύπος υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με νέα αναλυτικά προγράμματα, βιβλία και ωράριο 08:00 - 16:00	Διευθυντές/-ντριες	41,2
	Δάσκαλοι/-λες	33,3

Στην ερώτηση προς τους δασκάλους/-λες, διευθυντές/-ντριες και γονείς, πώς θα χαρακτηρίζατε τη λειτουργία του ολοήμερου, οι απαντήσεις δόθηκαν σε κλίμακα από 1 (πολύ καλή) έως 4 (πολύ κακή). Η σύγκριση των μέσων όρων των απαντήσεων έγινε με την ανάλυση διακύμανσης (ANOVA). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε σημαντική διαφορά ($F_{(2,504)} = 25,85, p = 0,000$). Οι post-hoc αναλύσεις (Scheffe) έδειξαν ότι οι απαντήσεις των γονέων διέφεραν σημαντικά (μ.ο. 1,75) από τις απαντήσεις των διευθυντών/-ντριών (μ.ο. 2,76) και των δασκάλων (μ.ο. 2,27) σε επίπεδο σημαντικότητας 0,05, ενώ οι απαντήσεις των διευθυντών/-ντριών σε σύγκριση με αυτές των δασκάλων δεν διέφεραν σημαντικά.

Στην ερώτηση προς όλους τους συμμετέχοντες, ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που εντοπίζονται στη λειτουργία του ολοήμερου, οι προκαθορισμένες απαντήσεις ήταν (α) υποδομής, (β) ωραρίου λειτουργίας, (γ) υποχρεωτικής παρουσίας, (δ) υγιεινής. Ο έλεγχος για σημαντικές αποκλίσεις (συγκρίσεις μέσων όρων) στις απόψεις μεταξύ των κατηγοριών για κάθε απάντηση έγινε με την ανάλυση διακύμανσης (ANOVA). Τα αποτελέσματα έδειξαν σημαντικές

διαφορές στις μεταβλητές υποδομή ($F_{(2,434)}=7,46, p=0,001$) και υγιεινή ($F_{(2,380)}=8,49, p=0,000$). Οι post-hoc αναλύσεις (Scheffe) έδειξαν ότι στη μεταβλητή *υποδομή* οι απαντήσεις των γονέων διέφεραν σημαντικά από τις απαντήσεις των δασκάλων σε επίπεδο σημαντικότητας 0,05, ενώ οι απαντήσεις των διευθυντών/-τριών σε σύγκριση με αυτές των δασκάλων δεν διέφεραν σημαντικά. Στη μεταβλητή *υγιεινή* οι post-hoc αναλύσεις (Scheffe) έδειξαν ότι οι απαντήσεις των γονέων διέφεραν σημαντικά από τις απαντήσεις των δασκάλων και των διευθυντών/-τριών σε επίπεδο σημαντικότητας 0,05, ενώ οι απαντήσεις των διευθυντών/-τριών σε σύγκριση με αυτές των δασκάλων δεν διέφεραν σημαντικά. Οι μέσοι όροι των απαντήσεων των τριών ομάδων δεν διέφεραν σημαντικά στις μεταβλητές ωραρίου λειτουργίας και υποχρεωτικής παρουσίας.

Στο ολοήμερο θα έστελνε το παιδί του το 75% των εκπαιδευτικών, ενώ το 25% όχι. Οι διευθυντές/-τριες σχολείων δήλωσαν σε ποσοστό 44% πως θα έστελναν το παιδί τους στο ολοήμερο, ενώ το 56% όχι. Οι απαντήσεις μεταξύ διευθυντών/-τριών και δασκάλων συσχετίζονται σύμφωνα με την ανάλυση χ^2 (Pearson chi square: $\chi^2(1)=4,97; p=0,026$).

Στην ερώτηση «Ποιες ανάγκες πρέπει να καλύπτει το ολοήμερο σχολείο» γονείς και δάσκαλοι/-λες συμφωνούν, με μικρές αποκλίσεις, για τη σημαντικότητα των αναγκών. Οι συχνότητες των απαντήσεων διακρίνονται στον πίνακα 3.

Πίνακας 3

Ανάγκες που πρέπει να καλύπτει το ολοήμερο

	Κοινωνικές			Οικονομικές			Παιδαγωγικές		
	Περισσότερο σημαντικό	Σημαντικό	Λιγότερο σημαντικό	Περισσότερο σημαντικό	Σημαντικό	Λιγότερο σημαντικό	Περισσότερο σημαντικό	Σημαντικό	Λιγότερο σημαντικό
Γονείς	49,3%	23,1%	27,7%	15,6%	35,0%	49,4%	41,4%	41,4%	17,3%
Δάσκαλοι/-λες	64,1%	12,8%	23,1%	7,7%	33,3%	59,0%	28,2%	53,8%	17,9%

Οι απαντήσεις στην ερώτηση για την αξιολόγηση της διάθεσης-κατάστασης του παιδιού στο ολοήμερο, όπως την αντιλαμβάνονται οι δάσκαλοι/-λες και οι γονείς, φαίνονται στον πίνακα 4. Οι αναλύσεις έδειξαν ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις απόψεις μεταξύ δασκάλων και γονέων.

Πίνακας 4
Διάθεση-κατάσταση μαθητών ολοήμερου

Απαντήσεις	Κατηγορία	Συχνότητα	Ποσοστό %
Χαρούμενα	Γονείς	96	21,2%
	Δάσκαλοι/-λες	4	10,0%
Κουρασμένα αλλά με καλή διάθεση	Γονείς	331	73,2%
	Δάσκαλοι/-λες	34	85,0%
Πολύ κουρασμένα	Γονείς	25	5,5%
	Δάσκαλοι/-λες	2	5,0%

Τα αποτελέσματα στην ερώτηση «Από ποιους πρέπει να γίνεται το ζέσταμα του φαγητού, το στρώσιμο και το μάζεμα του τραπέζιού;» εμφανίζονται στον πίνακα 5.

Πίνακας 5
Αποτελέσματα απαντήσεων για το σερβίρισμα του γεύματος

Απαντήσεις	Κατηγορία	Συχνότητα	Ποσοστό %
Άλλοι (π.χ.τραπεζοκόμοι)	Γονείς	323	71,3%
	Δάσκαλοι/-λες	39	97,5%
Πολύ κουρασμένα	Γονείς	130	28,7%
	Δάσκαλοι/-λες	1	2,5%

Οι τοποθετήσεις των ομάδων των δασκάλων και των γονέων στην παραπάνω ερώτηση διέφεραν σημαντικά, σύμφωνα με τη μη παραμετρική ανάλυση δύο ανεξάρτητων δειγμάτων (πίνακας 6).

Πίνακας 6
Διαφορές στην τοποθέτηση για το σερβίρισμα του γεύματος μεταξύ γονέων και δασκάλων

Κατηγορία	<i>M rank</i>	<i>U</i>
Γονείς	252,24	6686,50*
Δάσκαλοι/-λες	187,66	

* $p < .001$

3.5. Προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία του θεσμού

Προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία του ολοήμερου είχαμε από 91 γονείς (20%). 32 προτάσεις αναφέρονται στη συστηματικότερη προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας, 18 επιμένουν στην ελαστικότητα του ωραρίου ως προς την αποχώρηση, 35 αναφέρονται στις υποδομές, με 13 από αυτές να υποστηρίζουν τη δημιουργία χώρων εστίασης και 22 να μιλούν για ποιοτική αναβάθμιση των υποδομών του σχολείου. Με μικρότερη συχνότητα ακολουθούν οι προτάσεις για καλύτερη υγιεινή των σχολικών χώρων, να δοθεί περισσότερη βαρύτητα σε ορισμένα μαθήματα-δραστηριότητες (Αγγλικά-Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές), να δημιουργηθούν χώροι ξεκούρασης και χώροι μελέτης, να προσληφθούν τραπεζοκόμοι, να προστεθούν κι άλλες δραστηριότητες στο πρόγραμμα του ολοήμερου (π.χ. κυκλοφοριακή αγωγή, πρώτες βοήθειες), ενώ κάποιες άλλες μιλούν για άκαιρες δραστηριότητες σε λάθος χρόνο (π.χ. στις 14:00 να γίνεται γυμναστική). Τέλος, υπήρξε πρόταση να λειτουργεί το ολοήμερο και κατά τις ημέρες που οι εκπαιδευτικοί απεργούν.

Οι δάσκαλοι/-λες παρουσίασαν προτάσεις σε ποσοστό 62,5% (25 στους 40). Μια ομάδα προτάσεων αναφερόταν στην υποδομή του ολοήμερου σχολείου, όπως αίθουσες αποκλειστικής χρήσης για το ολοήμερο, χώροι σίτισης, ξεκούρασης, μελέτης, εξοπλισμός με κατάλληλα εποπτικά μέσα, με η/υ κ.λπ. Οι προτάσεις που αναφέρονταν στο πρόγραμμα και στη λειτουργία του ολοήμερου αφορούσαν (α) το να αντιληφθούν οι γονείς την υποχρεωτικότητα του ωραρίου, (β) να γίνεται έγκαιρη προετοιμασία και λειτουργία του ολοήμερου από την υπηρέσια, (γ) να υπάρχει έγκαιρη στελέχωση με εκπαιδευτικούς ειδικοτήτων, (δ) να επεκταθεί το ωράριο λειτουργίας μέχρι τις 17:00, (ε) να περιοριστούν οι δραστηριότητες της φυσικής αγωγής υπέρ της προετοιμασίας των μαθημάτων της επόμενης μέρας, καθώς και μείωση του αριθμού των μαθητών κατά τμήμα για τον ίδιο σκοπό, (στ) να αυξηθούν οι ώρες προετοιμασίας των μαθημάτων της επόμενης μέρας για τις μεγάλες τάξεις, (ζ) στο ωρολόγιο πρόγραμμα να προβλέπονται 3 διδακτικές ώρες και 1 ώρα χαλάρωσης, (η) να υπάρχει διευθυντής στο ολοήμερο, (θ) να χτυπάει κουδούνι, (ι) το αν εφαρμόζεται σωστά το Αναλυτικό Πρόγραμμα από τους εκπαιδευτικούς του ολοήμερου. Οι προτάσεις για τη σίτιση ήταν να προσφέρεται δωρεάν σε όλα τα παιδιά μαγειρεμένο φαγητό με τη φροντίδα τραπεζοκόμου σε κατάλληλους χώρους. Επίσης, υπήρξαν προτάσεις για καλύτερη υγιεινή των σχολικών χώρων.

Από τους διευθυντές/-τριες, προτάσεις παρουσιάζουν οι 10 στους 17 (58,8%). Το σύνολο των προτάσεών τους επικεντρώνεται στις υποδομές του ολοήμερου σχολείου και στο πρόγραμμα λειτουργίας. Οι προτάσεις τους για τις υποδομές αφορούσαν τις κτιριακές υποδομές, την ύπαρξη βοηθητικού προσωπικού, την επιχορήγηση των ολοήμερων τμημάτων ανάλογα με τον αριθμό τους και, τέλος, πρότειναν η επιβάρυνση των χώρων του διδακτηρίου με επιπλέον προγράμματα να γίνεται με σοβαρότερη προετοιμασία. Οι αναφορές τους στο πρόγραμμα

λειτουργίας αφορούσαν την έγκαιρη τοποθέτηση εκπαιδευτικών, την καθιέρωση του θεσμού του υπεύθυνου στο ολοήμερο, την πρόσληψη κατάλληλου προσωπικού κατά ειδικότητα, την αυστηρή εφαρμογή του προγράμματος, την υποχρεωτική παρουσία μαθητών καθημερινά και την ειδική επιμόρφωση του προσωπικού που εργάζεται στο ολοήμερο.

4. Συμπεράσματα-Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η καταγραφή και σύγκριση απόψεων γονέων, δασκάλων και διευθυντών/-ντριών ολοήμερων σχολείων, καθώς και η συλλογή προτάσεων για την καλύτερη λειτουργία του θεσμού. Τα ερωτηματολόγια των δασκάλων μάς έδωσαν πληροφορίες για εργασιακά θέματα και για θέματα που αφορούν τους μαθητές/-τριες που φοιτούν στο ολοήμερο. Από τις απαντήσεις των διευθυντών/-ντριών προέκυψαν χρήσιμες πληροφορίες, που αφορούν θέματα οργάνωσης. Οι γονείς εξέφρασαν απόψεις-προτιμήσεις για τη λειτουργία του ολοήμερου έτσι ώστε να εξυπηρετηθούν καλύτερα οι ανάγκες τους.

Οι περισσότεροι δάσκαλοι/-λες εργάζονται στο ολοήμερο από επιλογή και δήλωσαν ότι είναι ενημερωμένοι για τους σκοπούς του ολοήμερου σχολείου. Άρα η ενημέρωση ήταν ικανοποιητική. Θεωρούν ότι ο κύριος λόγος που εμποδίζει την επαρκή προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης μέρας είναι οι πολλές δραστηριότητες που είναι ενταγμένες στο πρόγραμμα του ολοήμερου. Με ορθότερη κατανομή των δραστηριοτήτων του ολοήμερου σε συσχετισμό με το πρωινό πρόγραμμα του σχολείου και με μείωση των ωρών σε ορισμένες από αυτές μπορεί να επιτευχθεί η επαρκής προετοιμασία των μαθητών για την επόμενη μέρα.

Στον οργανωτικό τομέα οι διευθυντές/-ντριες των σχολείων δήλωσαν ότι οι προϊστάμενες αρχές δεν τους παρέχουν την απαραίτητη υποστήριξη που εκείνοι θα επιθυμούσαν, ενώ, αντίθετα, δήλωσαν ικανοποιημένοι από τη συνεργασία τους με τις δημοτικές αρχές. Τις αυξημένες υποχρεώσεις τους τις αντιμετώπισαν με παραμονή στο σχολείο πέρα από το πρωινό τους ωράριο.

Η πρωινή ζώνη δεν φάνηκε να είναι απαραίτητη στους γονείς, αφού ένα μικρό ποσοστό μαθητών/-τριών την παρακολουθούν. Ικανοποιημένοι έδειξαν από την υπάρχουσα ώρα λήξης των μαθημάτων του ολοήμερου, μια και οι περισσότεροι φάνηκε ότι την προτιμούν. Οι γονείς επιλέγουν το ολοήμερο όχι μόνο για την ασφάλεια που παρέχει στους μαθητές/-τριες αλλά και για το ενδιαφέρον πρόγραμμα του. Οφείλει το ολοήμερο, πέρα από την ασφάλεια, να παρέχει στους μαθητές/-τριές του και υψηλής ποιότητας πρόγραμμα. Όσον αφορά τη σίτιση των μαθητών/-τριών θα ήθελαν να ετοιμάζουν το φαγητό οι ίδιοι από το σπίτι και να μην ετοιμάζεται συλλογικά στο σχολείο, γιατί πιθανόν θεωρούν προβληματική την υποδομή του ολοήμερου ή και ενδεχομένως γιατί είναι αρνητικοί στο να επιβαρυνθούν οικονομικά. Επίσης, ως προς τη διαδικασία σίτισης, ενώ οι δάσκαλοι/-λες αποδέχονται την ύπαρξη τραπεζοκόμου σχεδόν απόλυτα, οι γονείς δείχνουν να επιφυλάσσονται σε αρκετά μεγάλο ποσοστό, επειδή δεν απο-

δέχονται οικονομική επιβάρυνση για αμοιβή τραπεζοκόμου.

Σχετικά με τις εξωσχολικές δραστηριότητες των μαθητών/-τριών, το σύνολο σχεδόν των γονέων των μαθητών/-τριών του ολοήμερου συνεχίζουν να αγοράζουν υπηρεσίες παιδείας (Ξένες Γλώσσες, Πληροφορική, Μουσική κ.λπ.) από την ελεύθερη αγορά. Δείχνουν να μην έχουν πειστεί, τουλάχιστον προς το παρόν, ότι μπορεί να υποκαταστήσει το ολοήμερο τις υπηρεσίες παιδείας που παρέχει η ιδιωτική εκπαίδευση. Παρ' όλα αυτά, η πρόθεση των γονέων να συνεχίσουν να στέλνουν τα παιδιά τους στο ολοήμερο είναι σχεδόν απόλυτη. Αντίθετα, οι δάσκαλοι/-λες και κυρίως οι διευθυντές/-ντριες δηλώνουν σε μεγάλο ποσοστό ότι δεν θα έστελναν τα παιδιά τους στο ολοήμερο. Θα πρέπει, βεβαίως, να σημειώσουμε ότι το ολοήμερο σχολείο το σχολικό έτος 2002-03 ξεκίνησε και συνέχισε να λειτουργεί για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα με προβλήματα οργάνωσης, στελέχωσης (μέχρι το Δεκέμβριο του 2002 δεν είχαν τοποθετηθεί στα σχολεία όλες οι ειδιότητες), διαμόρφωσης προγραμμάτων και υποδομών. Όλα αυτά, που έχουν σχέση με τις αρμοδιότητες των δασκάλων και κυρίως του διευθυντή/-ντριας του σχολείου, ενδεχομένως να επηρέασαν τις απαντήσεις τους.

Στο ερώτημα για τη γενίκευση του θεσμού ή την καθιέρωση νέου τύπου ολοήμερου σχολείου, στις απαντήσεις που δίνουν οι δάσκαλοι/-λες φαίνεται να επηρεάζονται από το ενδιαφέρον τους για επαγγελματική αποκατάσταση (δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με γενίκευση του θεσμού). Στις απαντήσεις τους, στο ίδιο ερώτημα, οι διευθυντές/-ντριες μάλλον επηρεάζονται από την άσκηση των διοικητικών καθηκόντων, γεγονός που τους βοηθάει να έχουν πιο ευρεία άποψη για οργανωτικά θέματα του ολοήμερου, γι' αυτό και προτείνουν τύπο ολοήμερου σχολείου υποχρεωτικής εκπαίδευσης με νέα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία.

Ως προς το χαρακτηρισμό της λειτουργίας του ολοήμερου, οι γονείς αποδίδουν θετικότερους χαρακτηρισμούς από ό,τι οι δάσκαλοι/-λες, που είναι «αυστηρότεροι», γιατί ζουν τη λειτουργία του ολοήμερου «από μέσα», ενώ για τους γονείς φαίνεται να μετρούν περισσότερο οι κοινωνικοί λόγοι. Σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση της διάθεσης-κατάστασης των μαθητών/-τριών στο ολοήμερο, γονείς και δάσκαλοι/-ες δείχνουν να συμφωνούν στην άποψη ότι οι μαθητές/-τριες είναι μεν κουρασμένοι/-ες, αλλά με καλή διάθεση.

Τέλος, από τις απαντήσεις στο ερώτημα για τα σημαντικότερα προβλήματα στη λειτουργία του ολοήμερου φάνηκε ότι οι γονείς ιεραρχούν με διαφορετικό τρόπο τις ανάγκες που θα πρέπει να εξυπηρετεί το ολοήμερο σε σχέση με τους δασκάλους/-λες. Τόσο για τους δασκάλους/-λες όσο και για τους γονείς το πρόβλημα της υποδομής ιεραρχείται ως το σημαντικότερο. Όμως για τους δασκάλους/-λες το ποσοστό είναι ιδιαίτερα υψηλό, γιατί θεωρούν ότι το αποτέλεσμα της δουλειάς τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις υποδομές του σχολείου τους. Για την υγιεινή του σχολικού χώρου οι γονείς έδειξαν ιδιαίτερο προβληματισμό, ενώ αντίθετα οι δάσκαλοι/-λες, εξοικειωμένοι/-ες ίσως με το περιβάλλ-

λον εργασίας τους, δε φάνηκε να ανησυχούν ιδιαίτερα.

Από τις προτάσεις για τη βελτίωση του ολοήμερου που παρουσίασαν γονείς, δάσκαλοι/-λες και διευθυντές/-τριες συμπεραίνονται τα εξής: α) Είναι αναγκαία η γενναία χρηματοδότηση των ολοήμερων σχολείων, για να μπορέσουν αυτά να επιτελέσουν το έργο τους και να πετύχουν τους στόχους τους. β) Είναι απαραίτητη η συστηματικότερη ενημέρωση όλων όσων εμπλέκονται στη λειτουργία του ολοήμερου για τους σκοπούς, τους στόχους και τον τρόπο λειτουργίας του. γ) Η λειτουργία των ολοήμερων σχολείων είναι επιτακτική κοινωνική, τουλάχιστον, ανάγκη (ενδεικτική η πρόταση να λειτουργούν τα ολοήμερα και τις ημέρες απεργίας των εκπαιδευτικών).

Τα συμπεράσματα και η συζήτηση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας αφορούν κυρίως τους συμμετέχοντες. Η γενίκευση, επομένως, των συμπερασμάτων θεωρείται μάλλον υπερβολική. Αποτελούν όμως ενδειξείς της γενικότερης άποψης για το ολοήμερο σχολείο.

Προκειμένου, λοιπόν, να ενισχυθεί η χρησιμότητα των αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων της παρούσας έρευνας, είναι απαραίτητη η περαιτέρω διερεύνηση. Έτσι, προτείνεται σε επόμενες μελέτες να καταγραφούν στοιχεία από όσο γίνεται περισσότερα ολοήμερα σχολεία, από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, για να υπάρξει καθαρότερη εικόνα της συνολικής κατάστασης. Επίσης, προτείνεται να συγκεντρωθούν στοιχεία και από τους άμεσους αποδέκτες του θεσμού, που είναι οι μαθητές/-τριες, όπως και από τους εκπαιδευτικούς ειδικοτήτων, τους διευθυντές/-τριες Εκπαίδευσης, τους προϊσταμένους/-μένες Γραφείων, τους σχολικούς/-κές συμβούλους και τις δημοτικές αρχές. Τέλος, η αξιολόγηση επιπλέον διαστάσεων του θεσμού από αυτές που συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα έρευνα θα δώσει και άλλες χρήσιμες πληροφορίες, όπως, για παράδειγμα, αν η καθημερινή μεσημεριανή σίτιση στο ολοήμερο σχολείο επηρεάζει τις διατροφικές συνήθειες των παιδιών.

Συμπερασματικά, από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας φάνηκε ότι η προσοχή και η μέριμνα για το ολοήμερο πρέπει να επικεντρωθούν στα εξής σημεία: α) υλικοτεχνική υποδομή και εκπαιδευτικό υλικό, β) οικονομική, διοικητική και επιστημονική υποστήριξη, γ) σίτιση όλων των μαθητών/-τριών με δαπάνη της Πολιτείας, δ) βοηθητικό προσωπικό για την καθαριότητα, το φαγητό και την επιστάσια, ε) οι υποχρεώσεις του μαθητή/-τριας –προετοιμασία μαθημάτων επόμενης ημέρας– να τελειώνουν μέσα στο σχολείο, στ) ο πρωινός και ο απογευματινός κύκλος να αποτελούν ένα ενιαίο και ολοκληρωμένο πρόγραμμα, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των δασκάλων και κυρίως των διευθυντών/-τριών, οι οποίοι/-ες διαπιστώνουν μέσα από την άσκηση των διοικητικών, διδακτικών αλλά και των παιδαγωγικών τους καθηκόντων ότι η αναδιοργάνωση αυτή της εσωτερικής λειτουργίας του σχολείου θα αναβαθμίσει τις παρεχόμενες υπηρεσίες παιδείας.

Όλα τα παραπάνω μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός καινοτόμου

σχολείου, που θα ανταποκρίνεται στον εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό του ρόλο και, ακόμη, θα εξυπηρετεί κοινωνικούς σκοπούς και ανάγκες, όπως η άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού και η υποστήριξη της οικογένειας.

Βιβλιογραφία

- Bell, J., *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας (Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες)*, Gutenberg, Αθήνα 2001.
- Howard, K., Sharp, J., *Η επιστημονική μελέτη. Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*, Gutenberg, Αθήνα 1994.
- Μπουζάκης, Σήφης, «Το Ολοήμερο Σχολείο. Θεωρία και πράξη-Σύγχρονες τάσεις», στο: Πρακτικά 9ου Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δασκάλων-Νηπιαγωγών: *Το Ολοήμερο Σχολείο*, Πάφος: Π.Ο.Ε.Δ.-Δ.Ο.Ε., 26-27 Απριλίου 1995, σσ. 35-46.
- Πατινώτης, Ν., Ντολιοπούλου, Έλσα, Θωμά, Ελ., «Πώς βλέπουν οι γονείς το Ολοήμερο Σχολείο», *Επιστημονικό Βήμα*, τ. 2, Μάιος 2003.
- Πυργιωτάκης, Ι.Ε., «Ολοήμερο Σχολείο: Διεθνείς εξελίξεις και η ελληνική περίπτωση», στο *Ολοήμερο Σχολείο-Λειτουργία και Προοπτικές*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 2002, σσ. 23-56.
- Σιμενίη, Α. Περσεφόνη, Μπάκας, Νικόλαος, «Το ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο-Σχολείο Διευρυμένου Ωραρίου και η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1997», *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 61, 2001, σσ. 179-192.
- Χανιωτάκης, Ι. Νίκος, «Παιδαγωγική και Κοινωνιολογική Θεμελίωση του Ολοήμερου Σχολείου», *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 61, 2001, σσ. 160-178.
- Νόμος 2525/97, Φ.Ε.Κ. 188 τ. Α'/23-9-97.
- Η αριθμ. πρωτ. Φ.13.1/767/φ1/884/3-9-1998 Υπουργική Απόφαση «Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο. Σχολείο Διευρυμένου Ωραρίου». Εκτεταμένη λειτουργία τμημάτων Δημοουργικών Δραστηριοτήτων.
- Η αριθμ. πρωτ. Φ.13.1/717/Γ1/742/21-9-1999 Εγκ. ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο - Λειτουργία Τμημάτων Δημοουργικών Δραστηριοτήτων».
- Η αριθμ. πρωτ. Φ.13.1/897/Γ1/694/6-9-2000 Εγκ. ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Προγράμματα δημοουργικών δραστηριοτήτων σχολείου διευρυμένου ωραρίου».
- Το αριθμ. πρωτ. Φ.50/50/115336/Γ1/31-10-2002 Έγγρ. ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Λειτουργία ολοήμερου σχολείου».
- Η αριθμ. πρωτ. Φ.50/76.121153/Γ1/13-11-2002 Απόφαση του Υπ. Παιδείας, «Προγράμματα Σπουδών Ολοήμερου Σχολείου».
- Η αριθμ. πρωτ. Φ.50/132/90416/Γ1/28-8-03 Εγκ. ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Παρεμβάσεις στο πρόγραμμα του ολοήμερου δημοτικού σχολείου».